

фізичні вади (Горба□ль, Глу□х), на колір волосся (Руди□й, Біла□нь). Психічних властивостей, що стали основою для творення прізвиськ, теж дуже багато. Людина спокійна, добра одержувала прізвисько Ласка□вий, Тиху□н, зарозуміла й криклива – Горла□й, Крику□н, нетовариська, похмура – Бурчи□ло, Ворку□н, повільної вдачі – Гми□ря, Заба□ра, а рухлива, активна – Мото□рний, Жва□вий.

Отже, принципи, які покладені в основу мотивації кличок, є тими ж, що й при називанні людей прізвиськами, а в давньоруську пору – іменами.

Література

1. Антологія української літератури для дітей. – Т. 1. – К.
2. Глібов Л.І. Твори. – К.: Веселка, 1988. – 236 с.
3. Дей О.І. Словник українських псевдонімів. – К.: Наук. думка, 1969. – 560 ст.
4. Казки про тварин. – К.: Наук. думка, 1979.
5. Редько Ю.К. Довідник українських прізвищ. – К.: Рад. шк., 1969. – 256 с.
6. СУМ. – Т. 8–9. – К.: Наук. думка, 1977 (8 т.), 1878 (9 т.).
7. Худаш М.Л. З історії української антропонімії / Відп. ред. Д.Г.Гринчишин. – К.: Наук. думка, 1977. – 239 с.

Н.С.Рибалка

Пропозиційна мотивація англійських номенклатурних назв ссавців у когнітивно-ономасіологічному аспекті

В умовах сучасного інформаційного суспільства, коли постійно виникають нові сфери пізнання і відповідно утворюються нові мови для спеціальних цілей, постає потреба вивчення формування одиниць уже сталих терміносистем та номенклатур, які послужили б своєрідною "моделлю" для творення та систематизації новітніх систем номенів і термінів. Номенклатурні одиниці можна охарактеризувати як носії конденсованої і водночас максимально конкретної інформації про позначене. Тому і вивчення номінативних технік є важливим, оскільки їхній вибір віддзеркалює відмінні, диференційні ознаки видів одного класу.

Обрана нами номенклатурна система "Ссавці" є особливо цікавою для дослідження, оскільки одним із найближчих людині і

найбільших концептуальних доменів є концепт ТВАРИНИ, а саме клас ССАВЦІ, до якого людина, власне, і належить як біологічний вид.

Актуальність нашого дослідження визначається потребою встановити лінгвокогнітивне підґрунтя механізму творення одиниць однієї з найбільш функціонально навантажених у науковій картині світу терміносистеми – номенклатури ссавців.

Теоретичною базою нашої роботи послужили наукові розробки з актуальних проблем термінознавства та когнітивної ономасіології, дослідження деяких аспектів зоолексикі. У ракурсі термінознавства одним із найбільш спірних є питання розмежування термінів та номенклатурних одиниць, якому приділяли увагу спочатку Г.Й.Винокур [1], О.О.Реформатський [12], пізніше Т.Л.Канделакі [5], В.М.Лейчик [8] та ін. Ми розглядаємо номен у значенні складового елемента номенклатури як слово чи словосполучення мови для спеціальних цілей, що характеризується відносно довільним способом позначення (подібним до етикетки, ярлика) одиничного поняття чи предмета.

У нашій роботі ми ґрунтувалися на аналізі різних аспектів масиву зоологічної номенклатури. Зокрема, лексико-семантичну та словотвірну структуру зоонімів вивчали Р.О.Бачкур, О.П.Карабута та ін., роль зоонімів у складі фразеологізмів проаналізували О.В.Логінова, Д.М.Марданова та ін. Зоолексеми також розглядалися як фрагменти мовних картин світу, зокрема І.О.Голубовською. Однак когнітивні механізми термінологічної номінації номенклатурних назв ссавців (далі – ННС) та їх зв'язок із структурами свідомості ще не були предметом комплексного дослідження.

Мета нашої наукової розвідки полягає у з'ясуванні лінгвокогнітивного механізму творення пропозиційно мотивованих англійських номенклатурних одиниць на позначення ссавців.

Матеріалом дослідження послужили близько 500 пропозиційно мотивованих англійських ННС, які складають 25% масиву розглянутих англійських номенклатурних одиниць на позначення ссавців.

Базовою в нашій роботі є методика когнітивно-ономасіологічного аналізу, розроблена О.О.Селівановою й апробована представниками її лінгвістичної школи (В.В.Калько [3], І.І.Казимир [2], Г.В.Кочерга [5], І.М.Литвин [7] та ін.). Когнітивно-ономасіологічний аналіз мотивації англійських ННС відбувається у два етапи, першим з яких є інтерпретація ономасіологічної структури, другим – когнітивне моделювання структури знань про позначене [10, с. 162–179].

Інтерпретація ономасіологічної структури передбачає реконструкцію мотиву номінаторів, характеристику акцентологічних, грама-

тичних і конотативних показників найменування, а також встановлення номінативного статусу та проектування ономасіологічної ознаки чи ознак, ономасіологічного базису й імплікованої частини мотиваційної бази з урахуванням значення найменування на певну структуру знань про позначене [11, с. 428]. За номінативним статусом ономасіологічної структури практично всі досліджені пропозиційно мотивовані англійські ННС є складеними найменуваннями (сполуками). Це пояснюється тим, що номенклатура "ссавці" вибудовуються за класифікаційним принципом [6, с. 41] як таксономія, котра охоплює п'ять основних рівнів: клас, ряд, родину, рід і вид. Для складених найменувань ономасіологічний базис реалізується як тип синтаксичної моделі сполуки [11, с. 428]. Для пропозиційно мотивованих англійських ННС найбільш регулярними є такі ядерні ономасіологічні конструкції: N_1+N_2 , $Adj.+N$ та $Part.I+N$, які мають різні ступені можливості поширення.

На другому етапі здійснюється когнітивне моделювання структури знань про позначене на підставі ментально-психонетичного комплексу (далі – МПК) або його фрагментів (компонентів), із яких і обирається мотиваційна база для англійських ННС.

Слідом за О.О.Селівановою, розглядаємо мотивацію як наскрізну у процесі творення номінативної одиниці лінгвопсихоментальну операцію встановлення семантичної й формальної залежності між мотиватором і похідною номінативною одиницею (мотивованим знаком) на підставі зв'язків різних компонентів структури знань про позначуване [11, с. 401]. Залежно від статусу мотиватора в структурі знань про позначене дослідниця диференціює пропозиційний, асоціативно-термінальний, модусний та змішаний типи мотивації. У загальному масиві англійських номенклатурних назв ссавців досить поширеною є пропозиційна мотивація, яка характеризується використанням відносно істинних, об'єктивних та несуперечливих знань про об'єкт, вербалізованих у прямих значеннях. Саме цей вид мотивації є предметом нашого дослідження. Характерною ознакою зазначеного типу мотивації є метонімічна складова операції селекції мотиватора, адже на позначення зоологічного номена використовується лише елемент ситуації, лише одна чи дві якості (ознаки) об'єкта для позначення цілого за суміжністю.

Пропозиційний тип мотивації ННС у сучасній англійській мові залежно від механізму найменування представлений гіперонімічним та предикатно-аргументним різновидами мотивації, які відповідають певним рівням диктуму. У гіперонімічному різновиді пропозиційної

мотивації відображено особливості категоризації класу ссавців, тобто їх класифікаційний поділ на ряди, родини, роди, види та підвиди. Гіперонімічний вид залучає для позначення виду ссавця елементи назви більш високого класифікаційного рівня. Наприклад, ряд *whales* класу *mammals* включає родину *beaked whales*, рід *beaked whales* серед інших та види *Sowerby's beaked whale*, *Andrew's beaked whale*, *tropical beaked whale*, *Antillean beaked whale*, *southern beaked whale* та ін.

Предикатно-аргументний різновид пропозиційної мотивації базується на доборі мотиваторів із предикатно-аргументних структур пропозиції. Ядром таких структур є предикати, які визначають диференціацію дій і поведінки суб'єктів, позначених ННС.

Мотиваторами англійських ННС можуть бути предикати, позначені дієсловами **звучання**, які характеризують звуки, що їх видають тварини при спілкуванні (*mantled howler monkey*), як сигнали тривоги (*whistling hare*), як ознаку покірності (*laughing hyena*) тощо. У матеріалі також було зафіксовано чимало номенклатурних назв ссавців, предикатними мотиваторами яких є дієслова **руху**, що характеризують спосіб пересування ссавця (*long-tailed climbing mouse*, *gliding lemur*, *jumping hamster*). Досить часто зустрічаються мотиватори-предикати, які стосуються способу **добування їжі** (*hunting leopard*) та **харчування**, при цьому предикатний мотиватор поєднується із мотиватором рівня аргументів, як правило, власне об'єктом (*blood-sucking bat*, *crab-eating seal*, *crab-eating macaque*, *Cuban fig-eating bat*). Мотиватор об'єкта дії може бути представлений лише частково, зокрема еквонімом як одним із елементів класу об'єктів харчування певного виду ссавця. Наприклад, *crab-eating macaque are omnivores, and exploit many different food types, reflecting the diversity of habitats they can utilize. ...They eat a wide variety of foods such as fruits, crabs, flowers, insects, leaves, fungi, grasses, and clay* [14].

У мотиваційній базі ННС предикат може бути імплікований і встановлюватися на підставі валентнісних ознак інших мотиваторів. Зокрема, **локативи** детермінують імплікацію предикатів проживання, полювання, поширення конкретного виду. Мотиватори-локативи представлені позначниками виду ландшафту (*marine otter*, *bay seal*, *swamp beaver*, *woodland jumping mouse*, *wood lemming*, *rock vole*, *steppe cat*), країни (*Canadian porcupine*), періону (*California porpoise*), континенту (*African polecat*, *Arctic fox*, *European grey rabbit*), частини

світу (*western native cat*, *northern pudu*, *eastern small-toothed rat*, *southern grey squirrel*) та ін. Предикат полювання може імплікуватися не лише мотиватором-локативом, але і мотиватором-темпоративом, як у назві виду *night ape* (...they are active at night feeding on fruits, insects, and small birds [13]).

В ономасіологічних структурах досліджених ННС, крім мотиваторів-предикатів, також було виявлено мотиватори рівня **партитиву**, який позначає наявність диференційної ознаки (*crested seal*) або, навпаки, підкреслює її відсутність (*finless porpoise*). Патронімічний мотиватор відзначає також наявність елементів покриву (*spotted hyena*, *striped hyena*).

Функціональне навантаження партонімічного мотиватора при творенні пропозиційно мотивованих ННС полягає саме у диференціації ссавців та відповідно їхніх назв шляхом деталізації видових ознак, пов'язаних із частинами тіла тварин. Саме тому мотиватор-партонім нерідко поєднується в ономасіологічній структурі ННС із мотиваторами рівня **якості** чи **кількості**, які описують чи уточнюють особливу ознаку певного зоологічного виду. Наприклад, мотиватор партитивного рівня поєднується із компонентом рівня якості, який позначає колір (*white-tailed mongoose*, *black-backed jackal*) або конфігурацію частин тіла (*flat-headed cat*, *broad-footed mole*, *round-eared bat*), жорсткість/м'якість шерсті (*smooth-coated otter*, *soft-furred wombat*). Мотиватор рівня кількості у поєднанні із мотиватором-партонімом позначає кількість частин тіла (*two-toothed whale*, *two-toed anteater*), кількість елементів покриву (*six-banded armadillo*), розмір частин тіла (*big-eyed seal*, *short-nosed bandicoot*) або розмір елементів покриву (*large-spotted genet*).

Деякі ННС обмежуються мотиваторами лише рівня якості або лише рівня кількості. Тоді мотиватор рівня якості зазвичай позначає колір (*brown antechinus*, *black bear*) або форму, конфігурацію тіла (*slender gerbil*, *fat mouse*), а мотиватор рівня **кількості** характеризує розмір виду у порівнянні із іншими видами або з прототипом в межах роду (*lesser antechinus*, *little gerboa*).

Дослідження механізму творення пропозиційно мотивованих англійських номенклатурних одиниць на позначення ссавців показало, що до процесу номінації ННС залучаються мотиватори різних рівнів диктуму пропозиції. В ономасіологічних структурах досліджуваних найменувань було виявлено, зокрема, мотиватори рівня предикатів, аргументів (локативи, темпоративи, об'єкти), рівнів якості та кількості,

партитивного рівня. Для пропозиційно мотивованих англійських ННС характерним також є гіперонімічний різновид мотивації, який спирається на таксономічну природу зоологічної номенклатури.

Отже, когнітивно-ономасіологічний аналіз пропозиційно мотивованих англійських номенклатурних одиниць на позначення ссавців дає змогу встановити співвідношення механізмів номінації з науковими уявленнями про цей клас тварин, що відображають особливості його інтеріоризації в свідомості. Перспективою наших подальших досліджень є комплексний аналіз мотивації номенклатурних назв ссавців у сучасній англійській мові.

Література

1. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // Труды Моск. ин-та истории, философии и литературы. – М., 1939. – С. 3–54.
2. Казимир І.І. Концепт ПТАХ у мовній картині світу українського народу: Автореф. дис. ...канд. філол. наук (спец. 10.02.01 – українська мова). – Харків, 2007. – 19 с.
3. Калько В.В. Когнітивно-ономасіологічний аналіз назв лікарських рослин в українській мові: Автореф. дис. ...канд. філол. наук (спец. 10.02.02 – українська мова). – Одеса, 2003. – 20 с.
4. Канделаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов.– М., 1977. – 167 с.
5. Кочерга Г.В. Мотивація відіменникових дієслів у сучасній українській мові (когнітивно-ономасіологічний аспект): Автореф. дис. ...канд. філол. наук (спец. 10.02.02 – українська мова). – Одеса, 2003. – 20 с.
6. Лейчик В.М. Терминоведение: Предмет, методы, структура. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: КомКнига, 2006. – 256 с.
7. Литвин І.М. Мотивація російських відсубстантивних прислівників у когнітивно-ономасіологічному аспекті: Автореф. дис. ...канд. філол. наук (спец. 10.02.02 – російська мова). – К., 2002. – 20 с.
8. Пятиязычный словарь названий животных. Млекопитающие. Латинский-русский-английский-немецкий-французский. – 2-е изд., стереотип. – М.: Русс. яз., 1998. – 352 с.
9. Реформатский А.А. Что такое термин и терминология? // Вопросы терминологии: Материалы Всесоюзного терминологического совещания. – М., 1961. – С. 46–54.
10. Селиванова Е.А. Когнитивная ономасиология: Монография. – К.: Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
11. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія. – Полтава: Дозвілля-К, 2006. – 716 с.

12. Енциклопедія Britannica Online [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.britannica.com>

13. Online енциклопедія Answers.Com [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.answers.com>

14. Animal Diversity Web [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://animaldiversity.ummz.umich.edu/site/index.html>

Г.М.Вакуленко

Семантико-синтаксична характеристика каузальних відношень у структурі простого речення

Дослідження семантичної структури речення не втрачає своєї актуальності як один з важливих аспектів сучасного синтаксису. Увага до семантики речення пояснюється насамперед тим, що обмеження лінгвістичного аналізу лише формальним планом не сприяє глибшому пізнанню механізмів формування і функціонування речення як комунікативної одиниці. Зазначений план речення завжди втілюється у відповідній формальній організації, отже, у реченні органічно поєднуються план змісту і план вираження.

Причинні відношення характеризуються виявом тісних взаємозв'язків між значенськими і формальними ознаками, орієнтованими на мовну фіксацію багатопланових каузативних зв'язків, властивих позамовній реальності.

Синтаксичні і семантичні відношення, як відомо, виявляються уже у структурі словосполучення, функціонування якого пов'язане з формуванням формальної і смислової структури простого речення – базової одиниці реалізації висловлень як мінімальних одиниць комунікації. Особливим багатством семантичних відношень позначені словосполучення з залежними компонентами, вираженими прийменниково-іменниковими конструкціями, функціонування яких у синтаксичній системі української мови ґрунтується на усталених схемах, або моделях.

Дослідження причинних конструкцій як мінімальних синтаксичних одиниць має певну традицію в українському мовознавстві. Так, засоби вираження причинної семантики висвітлюються в роботах О.С.Мельничука, І.Р.Вихованця, З.І.Іваненко, А.І.Йови, А.С.Колодяжного, М.Я.Плющ та інших авторів. Відповідна проблематика спеціально або принагідно привертає увагу багатьох російських мовознавців, зокрема Л.Л.Бабалової, Л.М.Засоріної, Р.Я.Калнберзинь,